

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

Latvijas Republikas vārdā

Rīgā 2021. gada 31. martā

lietā Nr. 2020-35-01

Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētāja Sanita Osipova, tiesneši Aldis Laviņš, Gunārs Kusiņš, Daiga Rezevska, Jānis Neimanis un Artūrs Kučs, pēc Augstākās tiesas pieteikuma,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 9. punktu, kā arī 19.¹ un 28.¹ pantu,

rakstveida procesā 2021. gada 2. marta tiesas sēdē izskatīja lietu

„Par likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 6. panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. Saeima 1997. gada 1. oktobrī pieņēma likumu „Par valsts sociālo apdrošināšanu”, kas stājās spēkā 1998. gada 1. janvārī.

Likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 6. panta piektā daļa sākotnējā redakcijā noteica, ka papildus šā panta pirmajā daļā minētajām personām valsts sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam ir pakļauti:

- 1) aktīvā valsts dienesta karavīri;
- 2) personas, kuras kopj bērnu, kas nav sasniedzis pusotra gada vecumu.

Ar 2007. gada 8. novembra likuma „Grozījumi likumā „Par valsts sociālo apdrošināšanu”” 4. pantu likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 6. panta

piektās daļas 2. punkts tika izteikts šādā redakcijā: „2) personas, kuras kopj bērnu, kas nav sasniedzis pusotra gada vecumu, un saņem bērna kopšanas pabalstu”, un piektā daļa tika papildināta ar 6. punktu šādā redakcijā: „6) personas, kuras kopj bērnu, kas nav sasniedzis gada vecumu, un saņem vecāku pabalstu”.

Ar 2016. gada 23. novembra likuma „Grozījumi likumā „Par valsts sociālo apdrošināšanu”” 3. pantu likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 6. panta piektās daļas 6. punkts tika papildināts pēc vārdiem „kas nav sasniedzis gada” ar vārdiem „vai pusotra gada”.

Tādējādi likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 6. panta piektā daļa (turpmāk – apstrīdētā norma) nosaka:

„(5) Papildus šā panta pirmajā daļā minētajām personām valsts sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam ir pakļautas:

1) *(izslēgts ar 26.04.2007. likumu)*;

2) personas, kuras kopj bērnu, kas nav sasniedzis pusotra gada vecumu, un saņem bērna kopšanas pabalstu;

3) personas, kuras saņem maternitātes, paternitātes vai slimības pabalstu;

4) personas, kuras saņem atlīdzību par adoptējamā bērna aprūpi;

5) personas, kuras atrodas attiecīgajā ārvalstī dienesta pienākumus pildoša karavīra laulātā statusā, izņemot gadījumu, kad karavīrs piedalās starptautiskajā operācijā, militārajās mācībās, manevros vai atrodas komandējumā;

6) personas, kuras kopj bērnu, kas nav sasniedzis gada vai pusotra gada vecumu, un saņem vecāku pabalstu;

7) personas, kuru laulātais (kam piešķirts diplomātiskais rangs saskaņā ar Diplomātiskā un konsulārā dienesta likumu) pilda diplomātisko un konsulāro dienestu ārvalstīs un kuras uzturas attiecīgajā ārvalstī kā diplomātisko un konsulāro dienestu pildošas personas laulātais;

8) personas, kuras saņem atlīdzību par audžuģimenes pienākumu pildīšanu;

9) personas, kuras uzturas attiecīgajā ārvalstī kā Eirojusta pārstāvja vai sakaru virsnieka laulātais.”

2. Pieteikuma iesniedzēja – Augstākā tiesa (turpmāk – Pieteikuma iesniedzēja) – uzskata, ka apstrīdētā norma, ciktāl tā neparedz darba ņēmēja, kurš atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā un kopj bērnu, kas ir pārsniedzis pusotra gada vecumu, bet vēl nav sasniedzis astoņu gadu vecumu, pakļaušanu valsts sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam, neatbilst Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam.

Pieteikuma iesniedzējas izskatīšanā esot administratīvā lieta, kura ierosināta pēc pieteikuma par labvēlīga administratīvā akta izdošanu, ar kuru pieteicējai tiktu piešķirts bezdarbnieka pabalsts. Saskaņā ar Darba likuma 156. pantu darba ņēmējs esot tiesīgs izmantot bērna kopšanas atvaļinājumu līdz pat dienai, kad bērns sasniedz astoņu gadu vecumu. Tomēr šā atvaļinājuma laikā darba ņēmējs tiekot pakļauts valsts sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam tikai tad, ja bērns vēl nav sasniedzis pusotra gada vecumu. Obligātās valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas bezdarba gadījumam (turpmāk arī – iemaksas bezdarba gadījumam) par pieteicēju esot veiktas tikai četrus mēnešus minimālo deviņu mēnešu vietā, jo pieteicēja atradusies bērna kopšanas atvaļinājumā un kopusi bērnu, kurš bija pārsniedzis pusotra gada vecumu. Tāpēc viņa neesot bijusi tiesīga saņemt bezdarbnieka pabalstu.

Pieteikuma iesniedzēja neapšaubā to, ka likumdevējs ir veicis pasākumus, lai tiktu īstenotas personas tiesības uz sociālo nodrošinājumu bezdarba gadījumā, kā arī nodrošinājis šo tiesību īstenošanu vismaz minimālā apmērā. Tomēr, pieņemot apstrīdēto normu, neesot ievēroti vispārējie tiesību principi, proti, Satversmes 91. panta pirmajā teikumā ietvertais tiesiskās vienlīdzības princips un tā paša panta otrajā teikumā ietvertais diskriminācijas aizlieguma princips.

Pieteikuma iesniedzēja uzskata, ka pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos atrodas: 1) darba ņēmējs, kuram bezdarba gadījums iestājies neilgi pēc atgriešanās darbā no bērna kopšanas atvaļinājuma, kura laikā darba ņēmējs kopis bērnu, kas nav sasniedzis pusotra gada vecumu (vai kuram bezdarba gadījums iestājies jau šāda bērna kopšanas atvaļinājuma laikā), un 2) darba ņēmējs, kuram bezdarba gadījums iestājies neilgi pēc atgriešanās darbā no bērna kopšanas atvaļinājuma, kura laikā darba ņēmējs kopis pusotru gadu līdz

astoņus gadus vecu bērnu (vai kuram bezdarba gadījums iestājies šāda bērna kopšanas atvaļinājuma laikā). Abas minēto personu grupas vienojot tādas būtiskas kopīgas pazīmes kā darba ņēmēja statuss un atrašanās bērna kopšanas atvaļinājumā, un šo pazīmju dēļ tās esot savstarpēji salīdzināmas.

Apstrīdētā norma paredzot atšķirīgu attieksmi pret personu grupām, kuras atrodas pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos. Proti, ja darba ņēmējs izmanto bērna kopšanas atvaļinājumu, lai koptu pusotru gadu līdz astoņus gadus vecu bērnu, viņš šajā periodā netiekot sociāli apdrošināts bezdarba gadījumam, savukārt tad, ja darba ņēmējs izmanto bērna kopšanas atvaļinājumu, lai koptu bērnu, kas nav sasniedzis pusotra gada vecumu, viņš šajā periodā tiekot sociāli apdrošināts bezdarba gadījumam.

Pieteikuma iesniedzēja neapšaubā to, ka apstrīdētā norma ir pieņemta, izsludināta un publiski pieejama normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā un ir arī pietiekami skaidri formulēta, lai persona varētu izprast no tās izrietošo tiesību un pienākumu saturu un paredzēt tās piemērošanas sekas.

Ar apstrīdēto normu radītās atšķirīgās attieksmes leģitīmais mērķis esot, pirmkārt, bērna interešu aizsardzība, jo apstrīdētā norma nodrošinot to, ka vismaz viens no bērna vecākiem ir sociāli aizsargāts laikā, kad bērns ir pavisam mazs un tam īpaši nepieciešama vecāku klātbūtne, aprūpe un gādība. Otrkārt, atšķirīgās attieksmes leģitīmais mērķis esot sabiedrības labklājības aizsardzība. Tā kā apstrīdētā norma neparedz bērna vecāka sociālo aizsardzību pēc tam, kad bērns ir sasniedzis pusotra gada vecumu, tā veicinot vecāka atgriešanos darba tirgū neilgi pēc bērna dzimšanas.

Pieteikuma iesniedzēja atzīst, ka tāds tiesiskais regulējums, saskaņā ar kuru darba ņēmējs, kas izmanto bērna kopšanas atvaļinājumu, ir pakļauts valsts sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam tikai līdz brīdim, kad bērns sasniedz pusotra gada vecumu, var mudināt darba ņēmējus izmantot bērna kopšanas atvaļinājumu nekavējoties pēc bērna dzimšanas. Savukārt tādā gadījumā, ja darba ņēmējs līdz dienai, kad bērns sasniedz pusotra gada vecumu, nav izmantojis visu bērna kopšanas atvaļinājumu, apstrīdētā norma nemotivējot izmantot tā atlikušo daļu, un tas neatbilstot bērna vislabākajām interesēm.

Ar apstrīdēto normu radītā atšķirīgā attieksme esot piemērota arī leģitīmā mērķa – sabiedrības labklājības aizsardzība – sasniegšanai, jo darba devējam neesot izdevīgi nodarbināt tādu darba ņēmēju, kas ik pa laikam dodas neilgā atvaļinājumā. Tad varot rasties sarežģījumi ar šāda darba ņēmēja aizvietotāja nodarbināšanu un to funkciju nepārtrauktības nodrošināšanu, kuras veic konkrētais darbinieks.

Pastāvot līdzekļi, ar kuriem apstrīdētās normas radītās atšķirīgās attieksmes leģitīmos mērķus – bērnu interešu aizsardzība un sabiedrības labklājības aizsardzība – var sasniegt līdzvērtīgā kvalitātē. Proti, iespēja saņemt no valsts budžeta finanšu līdzekļus gan sociālās apdrošināšanas izmaksu, gan sociālā pabalsta izmaksu veidā jau esot pietiekama motivācija bērna kopšanas atvaļinājuma izmantošanai līdz dienai, kad bērns sasniedz pusotra gada vecumu. Tāpēc neesot nepieciešams regulējums, kas neparedz darba ņēmējam valsts sociālo apdrošināšanu bezdarba gadījumam tad, ja bērna kopšanas atvaļinājums tiek izmantots pēc tam, kad bērns jau sasniedz pusotra gada vecumu.

Labums, ko varētu iegūt sabiedrība ar apstrīdēto normu radītās atšķirīgās attieksmes dēļ, neesot samērīgs ar zaudējumu, kas jāpacieš darba ņēmējam, kas bērna kopšanas atvaļinājumu izmanto laikā, kad bērns ir pārsniedzis pusotra gada vecumu, proti, ar to, ka darba ņēmējam nemaz nav nodrošināta sociālā aizsardzība valsts sociālās apdrošināšanas bezdarba gadījumam veidā.

Papildus esot jāņem vērā tas, ka apstrīdētā norma radot netiešo diskrimināciju pret sievietēm, jo bērna kopšanas atvaļinājumu Latvijā galvenokārt izmantojot tieši sievietes. Tādējādi apstrīdētās normas piemērošanas rezultātā sievietes esot pakļautas lielākam mazzūšanas riskam nekā vīrieši.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – Saeima – uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam.

Valsts esot paredzējusi personu tiesības uz Satversmes 109. pantā garantēto sociālo nodrošinājumu bezdarba gadījumā, nodrošinot tām iespēju īstenot savas sociālās tiesības vismaz minimālā apmērā un tostarp paredzot personām tiesības uz bezdarbnieka pabalstu.

Darba ņēmējs, kurš atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā un kopj pusotru gadu līdz astoņus gadus vecu bērnu, un darba ņēmējs, kurš atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā un kopj bērnu, kas nav sasniedzis pusotra gada vecumu, neatrodies vienādos un salīdzināmos apstākļos, jo bērna kopšanas atvaļinājuma izmantošanas mērķi esot dažādi: pirmajā gadījumā – vispārēja vecāku profesionālās un privātās dzīves sabalansēšana, bet otrajā gadījumā — vismaz viena vecāka pastāvīgas klātbūtnes nodrošināšana bērnam un bērna aprūpe agrīnā dzīves stadijā – līdz pusotra gada vecumam –, kad bērns ir pilnībā atkarīgs no vismaz viena vecāka nepārtrauktas klātbūtnes.

Ģimenēm ar bērniem no pusotra gada vecuma esot tiesības arī uz cita veida valsts atbalstu. Proti, tā kā likumdevējs bērniem no pusotra gada vecuma ir paredzējis tiesības bez maksas iegūt pirmsskolas izglītību, bērnam pēc šā vecuma sasniegšanas esot plašākas iespējas izmantot bērnu aprūpes pakalpojumus, bet viņa vecākiem – plašākas iespējas apvienot darba un ģimenes dzīvi. Atšķirīgos bērna attīstības periodos esot atšķirīgas arī bērna vajadzības, vecāku iespējas nodrošināt bērna aprūpi un valsts atbalsts.

Apstrīdētā norma esot pieņemta normatīvajos aktos noteiktajā procesuālajā kārtībā, publicēta un publiski pieejama atbilstoši normatīvo aktu prasībām. Tā esot pietiekami skaidri formulēta, lai persona varētu izprast no tās izrietošo tiesību un pienākumu saturu un paredzēt tās piemērošanas sekas.

Apstrīdētajā normā paredzētais regulējums esot vērsts uz bērnu tiesību aizsardzību, darba ņēmēju un darba devēju interešu nodrošināšanu, kā arī visas sabiedrības labklājības aizsardzību, un šie mērķi saskanot ar Satversmes 116. pantā noteiktajiem leģitīmajiem mērķiem – citu cilvēku tiesību un sabiedrības labklājības aizsardzība.

Apstrīdētā norma veicinot to, ka viss bērna kopšanas atvaļinājums tiek izmantots nekavējoties pēc bērna dzimšanas, un tādējādi sekmējot to, ka darba ņēmēji spēs rūpēties par bērnu tieši tajā periodā, kad tas bērnam objektīvi visvairāk nepieciešams. Turklāt apstrīdētā norma uzlabojot darba devēja iespējas atrast piemērotu darba ņēmēja aizvietotāju, jo potenciālais aizvietotājs varot rēķināties ar to, ka viņš pusotru gadu, kamēr aizvietos bērna kopšanas atvaļinājumā esošo personu, būs nodarbināts. Esot jāņem vērā, ka darba devējam

var nākties ieguldīt laiku un līdzekļus jaunā darbinieka apmācībā, tāpēc arī darba devējs esot ieinteresēts, lai persona, kas dodas bērna kopšanas atvaļinājumā, izmantotu visu šā atvaļinājuma laiku nekavējoties pēc bērna dzimšanas, nevis vairākkārt dotos bērna kopšanas atvaļinājumā uz periodiem, katrā no kuriem darba devējam var būt jāmeklē jauns darbinieks.

Ja darba ņēmējs tomēr izvēlas bērna kopšanas atvaļinājumu izmantot nevis uzreiz pēc bērna dzimšanas, bet gan vēlāk, kad bērna aprūpes iespējas būs plašākas, tad apstrīdētā norma mudinot darba ņēmēju šo atvaļinājumu izmantot laikā, kad tas ir pārliecināts par savu spēju konkurēt darba tirgū un to, ka veiktās iemaksas bezdarba gadījumam būs pietiekamas.

Tas apsvērums, ka jaunajiem vecākiem, kuri kopj bērnu līdz pusotra gada vecumam, ir paredzēts arī cita veida atbalsts, pats par sevi neesot pietiekams, lai atzītu, ka viņiem papildu atbalsts un pamudinājums iemaksu bezdarba gadījumam veidā nav nepieciešams.

Saeima papildus norāda, ka arī tādām darba ņēmējam, kurš atgriezies darbā pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, ko izmantojis pēc tam, kad bērns jau pārsniedzis pusotra gada vecumu, joprojām ir Darba likumā paredzētās garantijas darba saglabāšanai, tiesības pretendēt uz bezdarbnieka pabalstu, kā arī iespēja iegūt bezdarbnieka statusu un izmantot bezdarbniekiem paredzētos atbalsta pasākumus.

Tādējādi sabiedrības ieguvums no atšķirīgās attieksmes rezultātā sasniegtajiem leģitīmajiem mērķiem – bērnu tiesību un interešu aizsardzība un sabiedrības labklājības aizsardzība – esot lielāks par ieguvumu, kas tiktu panākts, nodrošinot to darba ņēmēju atsevišķās intereses, kuri bērna kopšanas atvaļinājumu izmanto laikā, kad bērns jau ir pārsniedzis pusotra gada vecumu.

4. Pieaicinātā persona – Labklājības ministrija – pievienojas Saeimas atbildes rakstā norādītajiem argumentiem un uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam.

Darba ņēmēja tiesības izmantot bērna kopšanas atvaļinājumu līdz dienai, kad bērns sasniedz astoņu gadu vecumu, esot nodalāmas un skatāmas atsevišķi no vecāku pabalsta un bērna kopšanas pabalsta saņemšanas. Vecākiem paredzētā

valsts sociālā apdrošināšana bezdarba gadījumam esot saistīta ar ienākuma (pabalsta) saņemšanas laiku un pielāgota izmaiņām, kas radušās vecāku pabalsta ieviešanas dēļ.

Augstāka līmeņa sociālā aizsardzība mazu bērnu vecākiem esot noteikta bērna interesēs, lai bērns varētu būt kopā ar vienu no vecākiem agrīnā attīstības stadijā, t. i., laikā, kad bērnam nepieciešama nepārtraukta vecāku uzmanība un aprūpe. Normatīvo aktu sistēma sociālās drošības jomā esot izveidota tā, lai primāri aizsargātu bērna intereses un vienlaikus nodrošinātu vecākam ienākumu atvietošanu laikā, kad bērns ir pilnībā aprūpējams un atkarīgs no vecākiem. Attiecīgi arī iemaksas bezdarba gadījumam par personu tiek veiktas tikai laikā, kamēr tā saņem vecāku pabalstu vai bērna kopšanas pabalstu.

Bērna kopšanas atvaļinājumu varot piešķirt tikai personām, kuras atrodas darba tiesiskajās attiecībās vai dienesta attiecībās. Līdz ar to visas personas, kuras pēc bērna kopšanas līdz dienai, kad tas sasniedz pusotra gada vecumu, izbeidz darba tiesiskās vai dienesta attiecības vai nesāk strādāt pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, esot tiesīgas uz bezdarbnieka statusu un attiecīgi bezdarbnieka pabalstu. Sociāli apdrošināti bezdarba gadījumam šajā periodā esot arī ekonomiski neaktīvi (nestrādājoši) vecāki, kuri saņem bērna kopšanas pabalstu un attiecīgā perioda ietvaros var pretendēt uz bezdarbnieka statusu.

Svarīgi esot divi aspekti: no valsts sociālās apdrošināšanas līdzekļiem nodrošināt vecākus ar ienākumu atvietošanu tieši laikā, kamēr bērns ir pilnībā aprūpējams, un vienlaikus arī stimulēt vecākus saglabāt profesionālās iemaņas un pēc bērna kopšanas laikus atgriezties darba tirgū. Tādēļ valsts neesot paredzējusi iemaksas bezdarba gadījumam par personu, kura bērna kopšanas atvaļinājumu vai tā daļu izmanto pēc tam, kad bērns ir sasniedzis pusotra gada vecumu.

Ņemot vērā iepriekš minēto, Labklājības ministrija uzskata, ka persona, kura kopj bērnu līdz pusotra gada vecumam, kamēr tas ir pilnībā aprūpējams, un persona, kura izmanto bērna kopšanas atvaļinājumu pēc šā perioda, neatrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos un tāpēc arī attieksme pret šīm personām var būt atšķirīga.

Normatīvie akti paredzot gan sievietēm, gan vīriešiem vienādas tiesības uz bērna kopšanas atvaļinājumu līdz dienai, kad bērns sasniedz astoņu gadu vecumu,

un tiesības uz vecāku pabalstu un bērna kopšanas pabalstu. Ņemot vērā minēto un apstrīdēto normu, kas paredz sociālo apdrošināšanu bezdarba gadījumam vecāku pabalsta un bērna kopšanas pabalsta saņēmējiem, t. i., gan sievietēm, gan vīriešiem, līdz dienai, kad bērns sasniedz pusotra gada vecumu, Labklājības ministrija uzskata, ka ar apstrīdēto normu netiek radīta netiešā diskriminācija pret sievietēm.

5. Pieaicinātā persona – Tieslietu ministrija – uzskata, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam.

Pieteikuma iesniedzējas norādītās personu grupas atrodies vienādos un salīdzināmos apstākļos, jo visas šīs personas esot valsts sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam obligāti pakļautas kā darba ņēmēji un tās visas kopjot bērnu līdz astoņu gadu vecumam un izmantojot tiesības doties bērna kopšanas atvaļinājumā.

Bērna kopšanas atvaļinājuma mērķi neesot atšķirīgi atkarībā no tā, kāda vecuma bērnu darba ņēmējs kopj. Proti, personai, kuras aprūpē bērns nodots, esot pienākums neatstāt bērnu, kurš vēl nav sasniedzis septiņu gadu vecumu, bez pieaugušo vai vismaz tādu personu klātbūtnes, kuras nav jaunākas par 13 gadiem. Tāpat varot būt apstākļi, kuros vecākiem nav citu iespēju nodrošināt bērna uzraudzību kā vienīgi izmantot bērna kopšanas atvaļinājumu arī pēc tam, kad bērns sasniedzis pusotra gada vecumu.

Likumdevējs jau esot paredzējis līdzekļus tam, lai vecāki būtu motivēti izmantot bērna kopšanas atvaļinājumu tieši bērna agrīnajā dzīves posmā, vecāku pabalsta un bērna kopšanas pabalsta veidā. Tādējādi citu līdzekļu paredzēšana šā mērķa sasniegšanai neesot uzskatāma par tik nepieciešamu, lai ierobežotu personas tiesības būt sociāli apdrošinātai bezdarba gadījumam bērna kopšanas atvaļinājuma laikā. Attiecībā uz apstrīdētās normas piemērotību Tieslietu ministrija aicina pievērst uzmanību tam, ka, no vienas puses, darba ņēmēji tiek motivēti izmantot bērna kopšanas atvaļinājumu līdz dienai, kad bērns sasniedz pusotra gada vecumu, taču, no otras puses, tādā gadījumā, ja bērna kopšanas atvaļinājums tomēr tiek dalīts, apstrīdētās normas dēļ darba ņēmēji varētu vēlēties

atlikušo šā atvaļinājuma daļu izmantot pa vairākiem maziem posmiem, lai sociāli neapdrošinātie periodi būtu pēc iespējas īsāki.

Apstrīdētās normas leģitīmos mērķus esot iespējams sasniegt ar mazāku personas tiesību un likumisko interešu aizskārumu, piemēram, nosakot, ka persona ir pakļauta valsts sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam arī tad, ja tā atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā noteiktu minimālu laika posmu.

6. Pieaicinātā persona – tiesībsargs – uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam.

Pārbaudot, vai valsts sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam ir pakļautas personas, kuras atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā, par salīdzināmo grupu vajagot izvēlēties tās personas, kuras, kopjot bērnu līdz pusotra gada vecumam, ir pakļautas valsts sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam. Saskaņā ar apstrīdēto normu pamats iemaksu bezdarba gadījumam veikšanai esot nevis personai piešķirtais bērna kopšanas atvaļinājums, bet gan tas apstāklis, ka personai, kura kopj bērnu līdz pusotra gada vecumam, ir piešķirts bērna kopšanas pabalsts vai vecāku pabalsts.

No tiesiskā regulējuma izrietot, ka likumdevējs nav vēlējis valsts sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam pakļaut ikvienu personu, kura atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā, kopjot bērnu līdz pusotra gada vecumam, bet gan tikai tās personas, kuras saņem vecāku pabalstu vai bērna kopšanas pabalstu.

Bērna vecāks varot izvēlēties, vai izmantot bērna kopšanas atvaļinājumu un saņemt bērna kopšanas pabalstu un vecāku pabalstu vai arī turpināt strādāt, gūstot darba ienākumus un vienlaikus saņemot bērna kopšanas pabalstu un vecāku pabalstu samazinātā apmērā. Tāpat esot iespējamās situācijas, kad viens bērna vecāks, izmantojot bērna kopšanas atvaļinājumu laikā, kamēr bērns nav sasniedzis pusotra gada vecumu, tomēr nav pakļauts valsts sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam. Šāda situācija varot rasties tad, ja abi vecāki bērna kopšanas atvaļinājumu pilnībā vai daļēji izmanto vienlaicīgi, bet bērna kopšanas pabalsts un vecāku pabalsts tiek piešķirts tikai vienam no viņiem, vai arī tad, ja viens no vecākiem izmanto bērna kopšanas atvaļinājumu, bet bērna

kopšanas pabalstu un vecāku pabalstu saņem otrs vecāks. Papildus esot jāņem vērā, ka Darba likuma 156. panta piektā daļa pieļauj iespēju, ka darba ņēmējs pārtrauc bērna kopšanas atvaļinājumu un atgriežas darbā pirms šā atvaļinājuma termiņa beigām, tādējādi pilnībā neizmantojot apstrīdētajā normā paredzēto sociālās aizsardzības mehānismu.

No iepriekš minētā izrietot, ka atrašanās bērna kopšanas atvaļinājumā nav izšķirošais nosacījums tam, lai persona, kura kopj bērnu līdz pusotra gada vecumam, tiktu pakļauta valsts sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam.

Tādējādi, pēc tiesībsarga ieskata, Pieteikuma iesniedzējas norādītās personu grupas neatrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos. Tādēļ arī attieksme pret šīm personu grupām varot būt atšķirīga. Likumdevējs ģimenēm, kuru aprūpē ir bērni līdz pusotra gada vecumam, varot paredzēt lielākas sociālās garantijas, tostarp apdrošinot personas pret noteiktiem sociālās apdrošināšanas riskiem. Tiesībsargs uzskata, ka tas, kādā veidā un cik ilgi vecākiem (gan bērna mātei, gan tēvam) būtu nodrošināma sociālā aizsardzība bērna kopšanas atvaļinājuma laikā, ir likumdevēja izšķiršanās jautājums.

Tomēr valsts paredzētā bērna kopšanas atvaļinājuma izmantošanai nevajadzētu nelabvēlīgi ietekmēt personu, īpaši sievieti, tiesības uz sociālo aizsardzību. Latvijā pastāvošais tiesiskais regulējums neesot vērsts uz to, lai motivētu bērna kopšanā iesaistīties arī vīriešus.

Secinājumu daļa

7. Apstrīdētā norma noteic, kādas personu grupas papildus likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 6. panta pirmajā daļā noteiktajām ir pakļautas valsts sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam. Tostarp saskaņā ar apstrīdētās normas 2. punktu ir personas, kuras kopj bērnu, kas nav sasniedzis pusotra gada vecumu, un saņem bērna kopšanas pabalstu. Apstrīdētās normas 6. punkts paredz, ka valsts sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam ir pakļautas arī personas, kuras kopj bērnu, kas nav sasniedzis gada vai pusotra gada vecumu, un saņem vecāku pabalstu.

Tātad saskaņā ar apstrīdēto normu valsts sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam tiek pakļauti tie darba ņēmēji, kuri kopj bērnu līdz pusotra gada vecumam un saņem vecāku pabalstu un bērna kopšanas pabalstu vai tikai bērna kopšanas pabalstu.

Pēc Pieteikuma iesniedzējas ieskata, apstrīdētā norma, ciktāl tā neparedz darba ņēmēja, kurš atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā, kopjot bērnu, kas ir pārsniedzis pusotra gada vecumu, bet vēl nav sasniedzis astoņu gadu vecumu, pakļaušanu valsts sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam, neatbilst Satversmes 91. panta pirmajā teikumā ietvertajam tiesiskās vienlīdzības principam un liedz personai Satversmes 109. pantā ietvertās tiesības uz sociālo nodrošinājumu.

Ja ir apstrīdēta tiesību normas atbilstība vairākām augstāka juridiska spēka tiesību normām, tad Satversmes tiesai, ņemot vērā izskatāmās lietas būtību, ir jānosaka efektīvākā pieeja šīs atbilstības izvērtēšanai (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2020. gada 18. jūnija sprieduma lietā Nr. 2019-36-01 8. punktu*).

Pieteikuma iesniedzējas apsvērumi par apstrīdētās normas iespējamo neatbilstību Satversmes 91. pantā ietvertajam tiesiskās vienlīdzības principam un diskriminācijas aizlieguma principam pausti saistībā ar šīs normas iespējamo neatbilstību Satversmes 109. pantā nostiprinātajām personas tiesībām uz sociālo nodrošinājumu bezdarba gadījumā. Ņemot vērā Pieteikuma iesniedzējas argumentu būtību un Saeimas atbildes rakstā ietverto pamatojumu, kā arī citus lietas materiālus, Satversmes tiesa izskatāmajā lietā izvērtēs apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 109. pantam, šā izvērtējuma ietvarā pārbaudot arī apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 91. panta pirmajam teikumam.

8. Satversmes tiesa atzinusi, ka kritēriji, pēc kuriem vērtējama tiesību normas atbilstība sociālajām tiesībām, var atšķirties atkarībā no tā, vai konkrētā norma ierobežo personai piešķirtās tiesības vai arī nosaka valsts pozitīvo pienākumu izpildi (*sal. sk. Satversmes tiesas 2020. gada 19. novembra sprieduma lietā Nr. 2020-13-01 11. punktu*).

Satversmes 109. pants noteic, ka ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos

gadījumos. Satversmes 109. pants garantē ikvienam tiesības uz stabilu un prognozējamu, kā arī efektīvu, taisnīgu un ilgtspējīgu sociālo nodrošinājumu (*sal. sk. Satversmes tiesas 2020. gada 10. jūlija sprieduma lietā Nr. 2019-36-01 8. punktu*). Līdz ar to jautājumi par tiesībām uz sociālo nodrošinājumu bezdarba gadījumā ietilpst Satversmes 109. panta tvērumā.

No Satversmes 109. panta izriet valsts pienākums gan izveidot tādu sociālās drošības sistēmu, kas piedāvā atbilstošu nodrošinājumu sociālā riska iestāšanās gadījumā, gan arī nodrošināt, ka šāda sistēma darbojas. Taču Satversme neparedz nedz konkrētas sociālā nodrošinājuma izmaksu summas un konkrētus šo summu aprēķināšanas nosacījumus, nedz arī konkrētu šo summu piešķiršanas kārtību (*sal. sk. Satversmes tiesas 2013. gada 31. janvāra sprieduma lietā Nr. 2012-09-01 9. punktu*).

Likumdevēja rīcībai, pieņemot lēmumus sociālo tiesību jomā, ir jāatbilst vispārējiem tiesību principiem un citām Satversmes normām (*sal. sk. Satversmes tiesas 2020. gada 9. jūlija sprieduma lietā Nr. 2019-27-03 20.2. punktu*). Sociālo tiesību jomā īpaša nozīme ir tam, vai valsts ar savu pozitīvo rīcību spēj nodrošināt personai no konkrētas pamattiesības izrietošo individuālo vajadzību apmierināšanu (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 24. punktu*).

Pēc Pieteikuma iesniedzējas ieskata, valstij ir pienākums nodrošināt darba ņēmējam, kurš atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā, kopjot bērnu, kas ir pārsniedzis pusotra gada vecumu, bet vēl nav sasniedzis astoņu gadu vecumu, sociālo nodrošinājumu bezdarba gadījumā, bet likumdevējs, nodrošinot šā pienākuma izpildi, neesot ievērojis tiesiskās vienlīdzības principu.

Satversmes 109. pantā ir nostiprināts valsts pienākums veikt pasākumus, lai persona varētu īstenot tiesības uz sociālo nodrošinājumu šajā pantā minēto risku gadījumos. Tostarp valstij ir pienākums sniegt personai atbalstu bezdarba gadījumā un gādāt, lai persona nepaliktu bez iztikas līdzekļiem (*sal. sk. Satversmes tiesas 2010. gada 29. oktobra sprieduma lietā Nr. 2010-17-01 10.2. un 10.4. punktu*). Tādējādi pienākums nodrošināt personai sociālo nodrošinājumu bezdarba gadījumā ir uzskatāms par valsts pozitīvo pienākumu.

Līdz ar to Satversmes tiesai izskatāmajā lietā jāizvērtē, vai valstij ir pienākums veikt iemaksas bezdarba gadījumam par darba ņēmēju, kurš atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā, kopjot bērnu, kas ir pārsniedzis pusotra gada vecumu, bet vēl nav sasniedzis astoņu gadu vecumu.

To izvērtējot, Satversmes tiesai jāpārbauda, vai: 1) ir veikti pasākumi, lai nodrošinātu personām iespēju izmantot sociālās tiesības; 2) šie pasākumi veikti pienācīgi, proti, vai personām ir nodrošināta iespēja izmantot savas sociālās tiesības vismaz minimālā apmērā; 3) ir ievēroti vispārējie tiesību principi, citstarp Satversmes 91. panta pirmajā teikumā ietvertais tiesiskās vienlīdzības princips (*sal. sk. Satversmes tiesas 2020. gada 25. jūnija sprieduma lietā Nr. 2019-24-03 17.4. punktu*).

9. Ar Satversmes 109. pantā ietverto sociālā nodrošinājuma jēdzienu saprotami dažādi sociālā nodrošinājuma pasākumi – gan valsts sociālā apdrošināšana, gan valsts sociālie pabalsti, gan arī sociālās palīdzības pabalsti un sociālie pakalpojumi. Valsts sociālās apdrošināšanas mērķis ir nodrošināt, lai, iestājoties likumā noteiktiem sociāliem riskiem, tostarp arī bezdarbam, būtu apdrošināts personas risks zaudēt darba ienākumu (*sal. sk. Satversmes tiesas 2002. gada 25. februāra sprieduma lietā Nr. 2001-11-0106 secinājumu daļas 1. punktu*). Satversmes tiesa ir secinājusi: ja darba ņēmējs ir apdrošināts kādam obligātās sociālās apdrošināšanas veidam, tad, iestājoties apdrošināšanas gadījumam, viņam ir tiesības uz attiecīgu nodrošinājumu (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 10. decembra sprieduma lietā Nr. 2020-07-03 16.1. punktu*). Valsts sociālā apdrošināšana prasa obligātus maksājumus no darba ņēmējiem, darba devējiem un – atsevišķos gadījumos – no valsts (*sk. Satversmes tiesas 2017. gada 19. oktobra sprieduma lietā Nr. 2016-01-01 19.1. punktu*).

Sociālo nodrošinājumu bezdarba gadījumā primāri veido sociālās apdrošināšanas sistēma, kuras ietvaros personas var saņemt bezdarbnieka pabalstu.

Likumdevējam ir pienākums Satversmes 109. pantā ietverto sociālo tiesību saturu konkretizēt likumos, un šie likumi kļūst par valsts sociālā

nodrošinājuma sastāvdaļu (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 25. jūnija sprieduma lietā Nr. 2019-24-03 18.2. punktu*).

Tiesības uz bezdarbnieka pabalstu ir noteiktas likumā „Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam”. Šajā likumā noteikts, ka tiesības uz pakalpojumiem, ko paredz valsts sociālā apdrošināšana bezdarba gadījumam, ir personām, kuras Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likumā noteiktajā kārtībā ir ieguvušas bezdarbnieka statusu, ir apdrošinātas bezdarba gadījumam saskaņā ar likumu „Par valsts sociālo apdrošināšanu” un kurām ir šajā likumā noteiktais apdrošināšanas stāžs.

Likuma „Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam” 5. panta pirmā daļa (*redakcijā, kas bija spēkā no 2009. gada 1. jūlija līdz 2016. gada 31. decembrim*) noteica, ka tiesības uz bezdarbnieka pabalstu ir bezdarbniekam, kuram apdrošināšanas stāžs ir ne mazāks par vienu gadu, ja par viņu Latvijas Republikā ir veiktas vai bija jāveic iemaksas bezdarba gadījumam ne mazāk kā deviņus mēnešus pēdējo 12 mēnešu periodā pirms bezdarbnieka statusa iegūšanas dienas.

Tiesības uz bezdarbnieka pabalstu ir cieši saistītas ar pienākumu izdarīt attiecīgas iemaksas speciālajā budžetā, proti, bezdarbnieka pabalsts ir sociālās apdrošināšanas pabalsts, kura piešķiršana ir saistīta ar personas (par personu) veiktajām iemaksām bezdarba gadījumam un bezdarbnieka statusa iegūšanu. Tātad, lai persona varētu saņemt izmaksas no sociālās apdrošināšanas līdzekļiem, par šo personu ir jābūt veiktām iemaksām bezdarba gadījumam.

Iemaksu bezdarba gadījumam veikšanu regulē likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu”. Saskaņā ar šo likumu Latvijā ir izveidota valsts sociālās apdrošināšanas sistēma, kas nodrošina personai aizsardzību noteiktu sociālo risku iestāšanās gadījumā un ir balstīta uz sociālās apdrošināšanas iemaksām, kuras tiek veiktas, kamēr persona ir nodarbināta.

Lai sniegtu atbalstu bezdarbniekiem, darba meklētājiem un bezdarba riskam pakļautajām personām, veicinot to spēju konkurēt darba tirgū, likumdevējs Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likumā ir paredzējis bezdarbniekiem, darba meklētājiem un bezdarba riskam pakļautajām personām aktīvos nodarbinātības pasākumus un bezdarba samazināšanas preventīvos pasākumus. Uz Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likuma pamata ir izdoti

Ministru kabineta 2011. gada 25. janvāra noteikumi Nr. 75 „Noteikumi par aktīvo nodarbinātības pasākumu un preventīvo bezdarba samazināšanas pasākumu organizēšanas un finansēšanas kārtību un pasākumu īstenotāju izvēles principiem”, kas nosaka aktīvo nodarbinātības pasākumu un preventīvo bezdarba samazināšanas pasākumu organizēšanas un finansēšanas kārtību, kā arī bezdarbnieka stipendijas apmēru profesionālās apmācības, pārkvalifikācijas un kvalifikācijas paaugstināšanas laikā un neformālās izglītības ieguves laikā, kā arī stipendijas piešķiršanas, atlīdzināšanas un piedziņas kārtību.

Valsts bezdarbniekiem citstarp ir nodrošinājusi iespēju piedalīties individuālajā darba meklēšanas plānā paredzētos aktīvajos nodarbinātības pasākumos, kā arī saņemt citus Nodarbinātības valsts aģentūras pakalpojumus, saņemt stipendiju profesionālās apmācības, pārkvalifikācijas vai kvalifikācijas paaugstināšanas laikā un neformālās izglītības ieguves laikā, saņemt informāciju par brīvajām darba vietām un ar tām saistītajām kvalifikācijas un citām prasībām, kā arī saņemt karjeras konsultācijas (*sk.: Aktīvās nodarbinātības pasākumi. Pieejams: www.lm.gov.lv*).

Tādējādi likumdevējs ir veicis pasākumus, lai izveidotu sociālā nodrošinājuma sistēmu bezdarba gadījumam. Likumdevēja izveidotās sociālā nodrošinājuma sistēmas ietvaros personai ir iespēja izmantot savas sociālās tiesības, piedaloties sociālās apdrošināšanas sistēmā, un, iestājoties noteiktiem apstākļiem, saņemt bezdarbnieka pabalstu.

Līdz ar to valsts ir veikusi pasākumus, lai nodrošinātu personai iespēju izmantot tiesības uz sociālo nodrošinājumu bezdarba gadījumā.

10. Satversmes tiesai jāpārbauda, vai pasākumi, kurus valsts veikusi, lai nodrošinātu personai iespēju izmantot tiesības uz sociālo nodrošinājumu bezdarba gadījumā, ir veikti pienācīgi, proti, vai personai bezdarba gadījumā ir nodrošināta iespēja izmantot šīs tiesības vismaz minimālā apmērā.

Izskatāmajā lietā nozīme ir tam, ka Satversmes 109. pantā noteiktās tiesības ir viens no Satversmē ietvertajiem sociālo tiesību veidiem. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka, ciktāl tiek ievēroti vispārējie tiesību principi, valstij ir rīcības brīvība to metožu un mehānismu izvēlē, ar kādiem sociālās tiesības īstenojamas

un aizsargājamas (*sk. Satversmes tiesas 2017. gada 15. jūnija sprieduma lietā Nr. 2016-11-01 14. punktu*). Kā jau iepriekš norādīts, Satversmes 109. pantā garantētajās sociālajās tiesībās ietilpst arī tiesības uz efektīvu, taisnīgu un ilgtspējīgu sociālās aizsardzības sistēmu.

Sociālo tiesību pamatā ir ideja, ka valsts nolūkā nodrošināt sociālo taisnīgumu uzņemas atbildību par tās pilsoņiem, kuru pamatvajadzības tai jāapmierina, ievērojot savā rīcībā esošos resursus (*sal. sk. Satversmes tiesas 2013. gada 13. februāra sprieduma lietā Nr. 2012-12-01 14.1. punktu*). Ņemot vērā to, ka tiesību uz sociālo nodrošinājumu pamatā ir valsts pienākums izveidot ilgtspējīgu sociālā nodrošinājuma sistēmu, likumdevējam speciālā budžeta finansiālās iespējas ir jāsamēro ne tikai ar personas tiesībām sociālajā jomā, bet arī ar nepieciešamību nodrošināt visas sabiedrības labklājību. Atbildība par speciālā budžeta sabalansēšanu un saprātīgu šā budžeta līdzekļu izlietošanu gulstas uz valsti (*sk. Satversmes tiesas 2017. gada 19. oktobra sprieduma lietā Nr. 2016-14-01 19.3. punktu*).

Tāpat viens no valsts sociālās apdrošināšanas pamatprincipiem ir solidaritāte starp sociālās apdrošināšanas iemaksu veicējiem un sociālās apdrošināšanas pakalpojumu saņēmējiem (*sk. likuma „Par sociālo drošību” 2. panta 2. punktu un likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 3. panta otrās daļas 1. punktu*). Sociālās solidaritātes princips piemērojams ne vien paaudžu, bet arī vienas paaudzes sociālo pakalpojumu saņēmēju starpā (*sk. Satversmes tiesas 2013. gada 13. janvāra sprieduma lietā Nr. 2012-09-01 12.1. punktu*).

Tātad likumdevējs, samērojot sabiedrības intereses un katras personas individuālās vajadzības sociālo tiesību jomā, var paredzēt nosacījumus, tostarp attiecībā uz iemaksām bezdarba gadījumam.

Likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 6. pantā ir noteiktas obligāti sociāli apdrošināmās personas atbilstoši to nodarbinātībai, vecumam, veselības stāvoklim un sociālās apdrošināšanas veidiem. Proti, minētā panta pirmā daļa noteic, ka darba ņēmēji, par kuriem valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas veicamas vispārējā režīmā, ir sociāli apdrošināmi atbilstoši visiem sociālās apdrošināšanas veidiem, tostarp arī bezdarba gadījumam. Savukārt apstrīdētā norma noteic, kādas personu grupas papildus šā panta pirmajā daļā noteiktajām ir

pakļautas valsts sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam. Citstarp valsts sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam ir pakļautas personas, kuras kopj bērnu, kas nav sasniedzis pusotra gada vecumu, un saņem bērna kopšanas pabalstu, un personas, kuras kopj bērnu, kas nav sasniedzis gada vai pusotra gada vecumu, un saņem vecāku pabalstu.

Atbilstoši likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 12. panta pirmajai daļai obligātā valsts sociālās apdrošināšanas iemaksa ir ar likumu noteikts obligāts maksājums speciālā budžeta kontā, kas dod tiesības sociāli apdrošinātajai personai saņemt likumā noteiktos sociālās apdrošināšanas pakalpojumus. Savukārt saskaņā ar likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 19. panta otro daļu iemaksas no valsts pamatbudžeta vai speciālajiem budžetiem netiek veiktas par to pārskata periodu, par kuru personai ir aprēķinātas vai veiktas iemaksas kā par darba ņēmēju vai pašnodarbināto.

Darba ņēmēji tiek sociāli apdrošināti atbilstoši visiem sociālās apdrošināšanas veidiem, jo viņi gūst ienākumus un par viņiem tiek veiktas valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas. Likumdevējs papildus ir paredzējis sociāli apdrošināt bezdarba gadījumam arī tādas personas, kuras nevar gūt ienākumus bērna kopšanas dēļ un par kurām iemaksas bezdarba gadījumam tiek veiktas no speciālā budžeta.

Tādējādi secināms, ka tiesības uz bezdarbnieka pabalstu rada iemaksas bezdarba gadījumam, kas veiktas par personu kā par darba ņēmēju vai personu, kura kopj bērnu līdz pusotra gada vecumam un saņem bērna kopšanas pabalstu vai vecāku pabalstu.

Līdz ar to personai ir nodrošināta iespēja izmantot savas tiesības uz sociālo nodrošinājumu bezdarba gadījumā vismaz minimālā apmērā.

11. Satversmes tiesai jāpārbauda arī tas, vai valsts, pildot savus pozitīvos pienākumus sociālo tiesību jomā, ir ievērojusi vispārējos tiesību principus. Proti, vai tiesiskās vienlīdzības principam atbilst tāda sociālā nodrošinājuma sistēma, kuras ietvaros valsts apdrošina bezdarba gadījumam darba ņēmēju, kurš izmanto bērna kopšanas atvaļinājumu, kopjot bērnu, kas nav pārsniedzis pusotra gada vecumu, bet neapdrošina tādu darba ņēmēju, kurš izmanto bērna kopšanas

atvaļinājumu, kopjot bērnu, kas ir pārsniedzis pusotra gadu vecumu, bet nav sasniedzis astoņu gadu vecumu.

Satversmes 91. pants nosaka: „Visi cilvēki ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.” Satversmes 91. pants prasa vienādu izturēšanos pret personām, kuras atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos. Proti, tiesiskās vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas atšķirīgos apstākļos, kā arī pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos apstākļos, ja tai ir objektīvs un saprātīgs pamats (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2015. gada 23. novembra sprieduma lietā Nr. 2015-10-01 15. punktu*).

Lai izvērtētu, vai apstrīdētā norma atbilst tiesiskās vienlīdzības principam, jānoskaidro:

1) vai un kuras personas (personu grupas) atrodas pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos;

2) vai apstrīdētā norma paredz vienādu attieksmi pret atšķirīgos apstākļos esošām personām vai arī atšķirīgu attieksmi pret pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos esošām personām;

3) vai šāda attieksme ir noteikta ar normatīvajos aktos paredzētā kārtībā pieņemtu tiesību normu;

4) vai šādai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs pamats, proti, vai tai ir leģitīms mērķis un vai ir ievērots samērīguma princips (*sal. sk. Satversmes tiesas 2020. gada 2. novembra sprieduma lietā Nr. 2020-14-01 8. punktu*).

12. Pieteikuma iesniedzēja uzskata, ka pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos atrodas darba ņēmējs, kuram bezdarba gadījums iestājies neilgi pēc atgriešanās darbā no bērna kopšanas atvaļinājuma, kura laikā darba ņēmējs kopis bērnu, kas nav sasniedzis pusotra gada vecumu (vai kuram bezdarba gadījums iestājies jau šāda bērna kopšanas atvaļinājuma laikā), un darba ņēmējs, kuram bezdarba gadījums iestājies neilgi pēc atgriešanās darbā no bērna kopšanas atvaļinājuma, kura laikā darba ņēmējs kopis pusotru gadu līdz astoņus gadus vecu bērnu (vai kuram bezdarba gadījums iestājies šāda bērna kopšanas atvaļinājuma laikā). Pieteikuma iesniedzēja uzskata, ka šādu personu grupas vieno tādas

pažīmes kā darba ņēmēja statuss un atrašanās bērna kopšanas atvaļinājumā. Šim viedoklim pievienojas arī Tieslietu ministrija.

Saeima uzskata, ka Pieteikuma iesniedzējas norādītās personu grupas neatrodas pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos, jo bērna kopšanas atvaļinājuma izmantošanas mērķi ir dažādi. Proti, tāda bērna kopšanas atvaļinājuma, kura laikā darba ņēmējs kopis pusotru gadu līdz astoņus gadus vecu bērnu, mērķis esot vispārēja vecāku profesionālās un privātās dzīves līdzsvarošana, savukārt tāda bērna kopšanas atvaļinājuma, kura laikā darba ņēmējs kopis bērnu, kas nav sasniedzis pusotra gada vecumu, mērķis esot vismaz viena vecāka pastāvīgas klātbūtnes nodrošināšana bērnam un bērna aprūpe agrīnā dzīves stadijā, kad bērns ir pilnībā atkarīgs no vismaz viena vecāka nepārtrauktas klātbūtnes.

Tiesībsargs un Labklājības ministrija arī uzskata, ka Pieteikuma iesniedzējas norādītās personu grupas neatrodas pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos, jo iemaksu bezdarba gadījumam veikšanas pamats ir nevis personai piešķirtais bērna kopšanas atvaļinājums, bet gan tas apstāklis, ka personai, kura kopj bērnu līdz pusotra gada vecumam, ir piešķirts bērna kopšanas pabalsts vai vecāku pabalsts.

Satversmes tiesa atzinusi, ka, izvērtējot, vai un kuras personas (personu grupas) atrodas pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos, ir nepieciešams noteikt galveno attiecīgās personu grupas vienojošo pazīmi. Vienlaikus Satversmes tiesai ir jāizvērtē, vai nepastāv kādi būtiski papildu apsvērumi, kas norāda uz to, ka attiecīgās personu grupas neatrodas savstarpēji salīdzināmos apstākļos (*sal. sk. Satversmes tiesas 2018. gada 15. maija sprieduma lietā Nr. 2017-15-01 18. punktu*). Tādējādi izskatāmajā lietā visupirms nepieciešams noskaidrot, vai un kuras personas (personu grupas) atrodas pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos.

13. Apstrīdētā norma paredz divus šādus kumulatīvus kritērijus tam, lai par personu tiktu veiktas obligātās valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas bezdarba gadījumam laikā, kad tā kopj bērnu: 1) darba ņēmējs saņem vecāku

pabalstu un bērna kopšanas pabalstu vai tikai bērna kopšanas pabalstu; 2) bērns nav pārsniedzis pusotra gada vecumu.

13.1. No Valsts sociālo pabalstu likuma izriet, ka vienam no vecākiem, kurš kopj bērnu līdz divu gadu vecumam, ir tiesības saņemt bērna kopšanas pabalstu. Šo pabalstu maksā arī tām personām, kas nav bijušas sociāli apdrošinātas.

Savukārt likuma „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” normas, kas regulē vecāku pabalsta piešķiršanas nosacījumus, paredz, ka tiesības saņemt vecāku pabalstu ir sociāli apdrošinātai personai gan atrodoties bērna kopšanas atvaļinājumā, gan arī tādā gadījumā, ja persona izvēlas neizmantojot bērna kopšanas atvaļinājumu. Tiesības uz vecāku pabalstu ir arī personai, kura nav nodarbināta pabalsta piešķiršanas dienā, bet ir bijusi nodarbināta dienā, kad iestājās grūtniecības vai dzemdību atvaļinājums.

Saskaņā ar likuma „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 10.⁴ panta ceturto daļu vecāku pabalstu izmaksā līdz bērna gada vai pusotra gada vecumam pēc pabalsta saņēmēja izvēles. Šā panta otrā daļa noteic, ka vecāku pabalstu piešķir un izmaksā vienlaikus ar bērna kopšanas pabalstu vienai šā panta pirmajā daļā minētajai personai par vienu un to pašu bērnu un par vienu un to pašu laikposmu.

Darba likuma regulējums pieļauj to, ka tiesības uz bērna kopšanas atvaļinājumu sakarā ar bērna piedzimšanu var izmantot abi bērna vecāki, proti, gan bērna māte, gan tēvs. Šādu atvaļinājumu piešķir uz laiku, kas nav ilgāks par pusotru gadu, līdz dienai, kad bērns sasniedz astoņu gadu vecumu. Turklāt abi vecāki ir tiesīgi šo atvaļinājumu izmantot vienlaikus.

Turpretim vecāku pabalsts un bērna kopšanas pabalsts ir piešķirams tikai vienam no vecākiem.

Tādējādi ir iespējamās situācijas, kad viens no bērna vecākiem, izmantojot bērna kopšanas atvaļinājumu laikā līdz bērna pusotra gada vecumam, tomēr nav pakļauts valsts sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam. Šāda situācija var rasties tad, ja abi vecāki bērna kopšanas atvaļinājumu pilnībā vai daļēji izmanto vienlaicīgi, bet bērna kopšanas pabalsts un vecāku pabalsts tiek piešķirts tikai vienam no vecākiem, vai tad, ja viens no vecākiem izmanto bērna kopšanas

atvaļinājumu, bet bērna kopšanas pabalstu un vecāku pabalstu saņem otrs vecāks. Tātad atrašanās bērna kopšanas atvaļinājumā nav izšķirošais nosacījums tam, lai persona, kura kopj bērnu līdz pusotra gada vecumam, tiktu pakļauta valsts sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam.

13.2. Satversmes tiesa jau atzinusi, ka valstij ir pienākums sniegt saprātīgu un mērķētu sociālo atbalstu ģimenei bērna pirmajos dzīves gados. Tieši neilgi pēc bērna dzimšanas atbalsts ģimenei ir visvairāk nepieciešams, jo bērns ir pilnībā atkarīgs no vecāku aprūpes un vecāki bērna kopšanas dēļ var nespēt gūt pietiekamus ienākumus ģimenes vajadzību apmierināšanai (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2020. gada 19. novembra sprieduma lietā Nr. 2020-13-01 10. punktu*).

Tādējādi gan vecāku pabalsts, gan bērna kopšanas pabalsts ir vērsts uz to, lai nodrošinātu iespējami labāko aprūpi un vecāku klātbūtni bērnam līdz divu gadu vecumam, tādējādi ievērojot bērna vislabākās intereses (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2020. gada 19. novembra sprieduma lietā Nr. 2020-13-01 14.1.1. punktu*).

Saskaņā ar apstrīdēto normu valsts sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam ir pakļautas personas, kuras audzina bērnu līdz pusotra gada vecumam un saņem vecāku pabalstu un bērna kopšanas pabalstu vai tikai bērna kopšanas pabalstu. Šīs normas mērķis ir nodrošināt sociālās garantijas personai, kura rūpējas par bērnu agrīnā dzīves stadijā, kad bērns ir pilnībā atkarīgs no vismaz viena vecāka nepārtrauktas klātbūtnes. Bērna dzīves pirmajos gados valsts īpaši atbalsta vecākus, jo zīdaiņiem ir nepieciešama sevišķa aprūpe un parasti šo aprūpi uzņemas bērna vecāki (*sk. Satversmes tiesas 2018. gada 15. februāra sprieduma lietā Nr. 2017-09-01 9. punktu*). Bērnam pieaugot un kļūstot aizvien patstāvīgākam, mainās arī viņa vajadzības un vēlmes. Respektējot bērna mainīgās attīstības prioritātes noteiktos vecumposmos un sniedzot atbalstu vecāku pienākumu pildīšanā, valsts ģimenēm ar bērniem no pusotra gada vecuma ir piedāvājusi arī cita veida pakalpojumus. Piemēram, vecākiem pēc tam, kad bērns ir sasniedzis pusotra gada vecumu, ir iespēja daļēji uzticēt savu pienākumu bērna aprūpēšanā pirmsskolas izglītības iestādei (*sk. Vispārējās izglītības likuma 20.¹ un 21. pantu*). Līdz ar to bērnam, kas pārsniedzis pusotra gada vecumu, ir

plašākas iespējas saņemt pakalpojumus, kas saistīti ar bērna aprūpi, bet viņa vecākiem – plašākas iespējas apvienot darba un ģimenes dzīvi.

Turklāt ar apstrīdēto normu valsts vienlīdz lielā mērā sniedz atbalstu ikvienai personai, kura kopj bērnu līdz pusotra gada vecumam, neatkarīgi no tā, kāda veida pabalsts personai ir piešķirts. Tas nozīmē, ka ikviena persona, kura kopj bērnu līdz pusotra gada vecumam, ir pakļauta valsts sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam. Apstrīdētā norma atbilstoši tās mērķim, kā arī tiesības saņemt no valsts budžeta finanšu līdzekļus gan sociālās apdrošināšanas izmaksu, gan sociālā pabalsta izmaksu veidā motivē vecākus izmantot bērna kopšanas atvaļinājumu tieši tajā laikā, kad tas ir objektīvi visvairāk nepieciešams, proti, bērna pirmajos dzīves gados.

Pieteikuma iesniedzēja kā būtiskāko, pēc tās ieskata, salīdzināmās personu grupas vienojošo pazīmi norādījusi atrašanos bērna kopšanas atvaļinājumā. Savukārt Satversmes tiesa nonākusi pie secinājuma, ka darba ņēmējs, kuram bezdarba gadījums iestājies neilgi pēc atgriešanās darbā no bērna kopšanas atvaļinājuma, kura laikā darba ņēmējs kopis pusotru gadu līdz astoņus gadus vecu bērnu (vai kuram bezdarba gadījums iestājies šāda bērna kopšanas atvaļinājuma laikā), netiek apdrošināts bezdarba gadījumam nevis tāpēc, ka atradies bērna kopšanas atvaļinājumā, bet gan tāpēc, ka kopis bērnu, kas ir vecāks par pusotru gadu.

Līdz ar to Pieteikuma iesniedzējas norādītās personas neatrodas pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos un ar apstrīdēto normu nav pārkāpts tiesiskās vienlīdzības princips.

14. Pieteikuma iesniedzēja papildus norādījusi, ka apstrīdētā norma radot netiešo diskrimināciju pret sievietēm, jo bērna kopšanas atvaļinājumu Latvijā galvenokārt izmantojot tieši sievietes un viņas apstrīdētās normas piemērošanas rezultātā esot pakļautas lielākam mazturības riskam nekā vīrieši.

Satversmes tiesa jau iepriekš secināja, ka pamats iemaksu bezdarba gadījumam veikšanai ir nevis personai piešķirtais bērna kopšanas atvaļinājums, bet gan tas apstāklis, ka personai, kura kopj bērnu līdz pusotra gada vecumam, ir piešķirts bērna kopšanas pabalsts vai vecāku pabalsts. Tāpēc nav nozīmes vērtēt,

kā bērna kopšanas atvaļinājuma izmantošana pēc tam, kad bērns sasniedzis pusotra gada vecumu, ietekmē valsts sociālo apdrošināšanu bezdarba gadījumam dzimuma aspektā.

15. Ņemot vērā iepriekš minēto, Satversmes tiesa secina, ka valsts ar apstrīdēto normu ir izpildījusi tai no Satversmes 109. panta izrietošo pozitīvo pienākumu nodrošināt personām tiesības uz sociālo nodrošinājumu bezdarba gadījumā un ir ievērojusi Satversmes 91. panta pirmajā teikumā ietvertu tiesiskās vienlīdzības principu.

Līdz ar to apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30.–32. pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

atzīt likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 6. panta piekto daļu par atbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētāja

Sanita Osipova